

UDK: 000.000.00:000

ORCID: 61507057350012

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TINISH BELGILARINI ISHLATILISHI**USE OF PUNCTUATION MARKS IN ELEMENTARY GRADES****ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЗНАКОВ ПРЕПИНАНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ
КЛАССАХ****Muxiddinova Yulduz Rustam qizi***Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti**Ellikqala pedagogika fakulteti Boshlang'ich ta'lim**yo'nalishi 3- bosqich talabasi**Elektron pochta manzil:**ymuxiddinova12@gmail.com**Tel: +998 88 650 55 80*

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga tinish belgilarini o'rgatishning ahamiyati, dars jarayonida ulardan to'g'ri foydalanish ko'nikmasini shakllantirishga doir metodik yondashuvlar yoritilgan. Tinish belgilarining o'quvchilarning yozma nutqini rivojlantirishdagi o'rni, ularga oid mashq va topshiriqlarni tashkil etishning samarali usullari tahlil qilinadi. Maqolada shuningdek, o'qituvchining bu boradagi roli va pedagogik yondashuvlari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: tinish belgilar, boshlang'ich sinf, yozma nutq, imlo, metodika, o'qituvchi, mashq.

Аннотация: В статье рассматривается значение обучения учащихся начальных классов правилам постановки знаков препинания, а также методические подходы к формированию навыков правильного их использования на уроках. Анализируется роль пунктуации в развитии письменной речи учащихся и приводятся эффективные способы организации упражнений и заданий. Особое внимание уделяется роли учителя и его педагогическим подходам в этом процессе.

Ключевые слова: знаки препинания, начальные классы, письменная речь, орфография, методика, учитель, упражнения.

Abstract: This article explores the importance of teaching punctuation to primary school students and discusses methodological approaches to developing the correct use of punctuation marks during lessons. It analyzes the role of punctuation in enhancing students' writing skills and presents effective strategies for organizing exercises and assignments. The article also highlights the teacher's role and pedagogical approaches in this process.

Keywords: punctuation marks, primary grades, written speech, spelling, methodology, teacher, exercises.

KIRISH

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarga tinish belgilarini ishlatishni o'rgatish, ularni yozuv va o'qish jarayonida mustahkam qilishning asosiy qadamlaridan biridir. Boshlang'ich sinflarda ona tili fani yetakchi rol o'ynaydi. Ona tilini o'rganish orqali o'quvchilar fan asoslarini ongli o'zlashtira oladilar. Fikr doiralarini kengaytirib, bilish qobiliyatlarini va mustaqil ishlash malakalarini egallaydilar. Tinish belgilarida ma'lumotlarni mustahkamlash, o'z fikrlarni ifodalash, yozuv orqali ifodalashga o'rgatiladi. Tinish belgilarini qanday qo'yishni boshlang'ich sinflarda asosan o'rgatiladi. Boshlang'ich ta'limda bilimlarni puxta egallasa, tinish belgilarini qo'yishni o'rgatish bu bo'yicha ko'nikmalarni paydo etish ahamiyatidan biri hisoblanadi. Sababi, tinish belgilarni o'rgatish orqali ularning intonatsiya jihatidan to'g'ri gapirish, to'g'ri yozish ko'nikmalarini rivojlanadi. Muayyan milliy til grafikasi (yozuvi) 2 xil vositadan: harflar (alifbo) va tinish belgilari (punktuatsiya) tizimidan iborat. Punktuatsiya tarixi, punktuatsion tizimning paydo bo'lishi, tinish belgilarining soni turli tillarda turlicha namoyon bo'ladi. Masalan, punktuatsion tizim hozirgi ma'no va ko'rinishda g'arbiy Yevropa tillari yozuvlarida 15—16-asrlarda, rus yozuvida 18-asrda, O'zbek yozuvida esa 19-asrning 2-yarmida paydo bo'lgan. Yoki ingliz tili punktuatsion tizimida apostrof va defis ham tinish belgisi hisoblanib, ularning jami 12 ta bo'lsa, hozirgi o'zbek Punktuatsiya quyidagi 10 ta tinish belgisidan iborat: vergul, ikki nuqta, ko'p nuqta, nuqta, nuqtali vergul, so'roq belgisi, tire, undov belgisi, qavs, qo'shtirnoq. Punktuatsiyaning qo'llanishida ham tillararo tafovut bo'lishi mumkin, Masalan, ispan tilida so'roq va undov belgilari gapning boshida va oxirida qo'yiladi. [Qosimova K. va boshqalar. Ona tili o'qitish metodikasi. T., Nosir, 2009]

Punktuatsiya tilning sintaktik qurilishi bilan uzviy bog'liq bo'lib, yozma nutqni to'g'ri, ifodali, aniq bayon qilishda, uning uslubiy ravonligini, tez tushunilishini ta'minlashda muhim vositadir. O'z navbatida, muayyan tildagi Punktuatsiya an'alarining mustahkamlanishi va takomillashuvida taniqli yozuvchilarning ijodi hamda tinish belgilarining qo'llanish kridalarini belgilovchi va tartibga soluvchi

tilshunoslar faoliyati katta ahamiyatga ega bo‘lib kelmoqda. Yozma nutq bexato va chiroyli bo‘lishi bilan birga, harf va so‘zlarning ma’lum qonuniyat asosida o‘zaro birikuvi, tinish belgilari, har xil ajratishlar: xatboshi (abzas), bo‘lim, bob kabilar orqali voqelanadi.

Punktuatsiya tinish belgilarining ishlatilishi haqidagi qoidalar yig‘indisidir. “Punktuatsiya ham yozuv kabi kishilar orasidagi aloqaning muhim vositalaridan biri sanaladi”. Boshlang‘ich sinflarda to‘rtta tinish belgisi: gap oxirida nuqta, so‘roq, undov belgisi hamda uyushiq bo‘lakli gaplarda vergulning ishlatilishi haqidagi qoidalar o‘rgatiladi. Boshlang‘ich sinflarda o‘rgatiladigan tinish belgilari kam bo‘lishiga qaramay, o‘qituvchi har bir sinfdan tinish belgilari ustida muntazam ish olib borishi zarur. [“Ona tili darsliklari” 1- 4-sinf. T.: “o‘qituvchi” 2018-2020.]

Punktuatsiya semantik, sintaktik va intonatsion qoidaga asoslanadi. Bu uch asos bir-biriga o‘zaro ta’sir qiladi. Xat yozuvchi tinish belgisini qo‘yishda, avvalo, bayon etadigan fikrining mazmuniga asoslanadi. Nutqning mazmun tomoni gapning qurilishiga ham ta’sir qiladi. Shuning uchun o‘quvchilarga tinish belgilarining qo‘llanilishini o‘rgatishda biror gapda tinish belgilarini qo‘llashni belgilaydigan semantik-sintaktik tamoyilga asoslaniladi. Kichik yoshdagi o‘quvchilarni tinish belgilari bilan tanishtirishda o‘qituvchi, avvalo, ularning yozma nutqda ishlatilishi va o‘rnini ko‘rsatadi. Tinish belgisi fikrni to‘g‘ri, boshqalarga tushunarli qilib ifodalash uchun muhim ekanini tushuntiradi. Masalan, nuqtaning roli bilan elementar tarzda tanishtirish uchun gaplarga ajratilmagan (tinish belgilari qo‘yilmagan) yaxlit matn o‘qitiladi; o‘quvchilar bunday matnni o‘qish va mazmuniga tushunish qiyin ekanligiga ishonch hosil qiladilar.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga tinish belgilarini o‘rgatish, bu bo‘yicha ko‘nikmalar paydo etish ahamiyatli ishlardan biri. Sababi, tinish belgilarini o‘rgatish orqali ularning intonatsiya jihatdan to‘g‘ri gapirish, to‘g‘ri yozish ko‘nikmalari rivojlanadi. Bolalar maktabga kelib gap bilan ishlashadi, har bir gapning oxiriga nuqta qo‘yilishi kerakligi eslatib o‘tiladi. Shuningdek, yozishda birinchi navbatda nuqta bilan tamomlanadigan so‘zlardan boshlab o‘rgatiladi. Shuning uchun, eng dastlab bolalar nuqta bilan, undan keyin esa so‘roq belgisi bilan tanishadi. Bu faqat amaliy ishning jarayonida ko‘rsatilib, gapirganda bir gap ikkinchi gapdan oz pauza bilan bo‘linib turadiganligi, tovush ozgina pastroq aytilishini o‘qituvchi o‘zi ko‘rsatadi. Yozishda nuqta belgisi bilan belgilanadi.

Bu gapning tamomlanganini ko‘rsatadi. Bu tayyorlangan tizim bo‘yicha ko‘rsatiladi va o‘quvchilarning o‘zlariga aytirib, o‘rgatilib boriladi. O‘qitish jarayonida o‘quvchilar nuqta, so‘roq belgisi, ko‘p nuqta, vergul, undov belgilari bilan tanishadi. Sodda bir necha topshiriqlardan keyin ularda ko‘nikma paydo bolib, ularning ayirmasini tushinib boradi. Tinish belgilari gap qismlarining o‘zaro logik-gramatik munosabatlarini ko‘rsatishda muhim grafik vosita sifatida ishlatiladi. Ona tili

darslarida o'quvchilarni grammatik tushunchalar bilan tanishtirish jarayonida ularda to'g'ri yozuv malakasi ham shakllantiriladi va imlo qoidasini o'zlashtirishga asos solinadi. Imlo qoidalari bir so'znigina emas, balki umumiylik mavjud bo'lgan butun so'zlar guruhining yozilishini tartibga soladi. Bu xususiyati bilan u qoida xat yozuvchini har bir so'zni yodda saqlash, xotirlashdan qutqaradi va qoidaga amal qilib, belgilangan me'yorga muvofiq butun so'zlar guruhini yozish imkonini yaratadi. Shuning uchun har bir darsda imlo ustida ishlash muxim vazifa sanaladi.

O'quvchilarga tinish belgilarini ishlatish qoidalarini to'la singdirish, ularni tinish belgilarini o'z o'rnida ongli ishlatishga o'rgatish maqsadida sintaktik-punktuatsion tahlil, tinish belgilari tushirib berilgan matnning tegishli tinish belgilarini qo'yish, ta'kidiy eslatish diktanti, bayon va inshoda tinish belgilarining ishlatilishini izohlash kabi mashqlardan foydalaniladi.

Ona tili darslarida so'zlarni guruhlash mashqlarini bajarganda, o'qituvchi 1-sinf o'quvchilarini tire va ikki nuqtaning qo'yilishi bilan amaliy tanishtiradi. O'qituvchi aniq misollar bilan sanab ko'rsatilgan so'zlardan oldin ikki nuqta qo'yilishini, har bir so'zning vergul bilan ajratilishini ko'rsatadi. Bunda o'quvchilar tinish belgining nomini aytadilar, o'qituvchi eslatmasa ham, ulardan asta-sekin foydalana boshlaydilar. Matnni yozishdan oldin punktuatsion xatoning ham oldi olinadi. Shunday qilib, o'qituvchi o'quvchilarda punktuatsion ziyraklikni o'stirib boradi.

O'quvchilarga tinish belgilarini ishlatish qoidalarini to'la singdirish, ularni tinish belgilarini o'z o'rnida ongli ishlatishga o'rgatish maqsadida sintaktikpunktuatsion tahlil, tinish belgilari tushirib berilgan matnning tegishli tinish belgilarini qo'yish, ta'kidiy eslatish diktanti, bayon va inshoda tinish belgilarining ishlatilishini izohlash kabi mashqlardan foydalaniladi.

Ona tili darslarini o'qish darslari bilan bog'lash sintaksis va punktuatsiya elementlari ustida ishlashning metodik shartlaridan biri hisoblanadi. O'quvchilar bu darslarda sintaksis sohasidagi bilimlariga asoslangan holda ifodali o'qish, so'zni aniq ishlatish, o'z fikrlarini grammatik to'g'ri shakllantirishga o'rganadilar. Shunday qilib, boshlang'ich sinf o'quvchilarining gap haqidagi elementar bilimlari og'zaki va yozma nutqda gapdan ongli foydalanishni ta'minlaydi.

Boshlang'ich sinflarda tinish belgilari mavzusi boshqa mavzular tarkibiga singdirib yuborilgan. Masalan: "Gap" mavzusida shunday qoida bor: Xabar mazmunidagi gapning oxiriga nuqta (.) qo'yiladi. So'roq mazmunidagi gapning oxiriga so'roq bel gisi (?) qo'yiladi. His-hayajon mazmunidagi gapning oxiriga undov belgisi (!) qo'yiladi. "Gap va so'z" mavzusida "gap" ga berilgan ta'rif bor: "Gapning birinchi so'zi bosh harf bilan boshlanadi." "O'qish kitobi". 4-sinf S.Matchonov va boshqalar "Yangiyol poligraf servis" T-2020] Gapning oxiriga nuqta (.), so'roq belgisi (?) yoki undov belgisi (!) qo'yiladi. Ko'rib turganimizdek tinish belgilari "gap" mavzusi bilan birgalikda tushuntiriladi. Lekin tinish belgilari uchun alohida mavzu

bo'lsa, o'quvchilar bu mavzuni tushunishlari osonroq bo'lardi. Tajribadan ma'lumki, nafaqat o'quvchilar balki katta yoshdagi insonlar va hatto ba'zi o'qituvchilar ham diktant yozganlarida ko'p holarda orfografik xato emas, punktuatsion xatolarga yo'l qo'yishadi. Tinish belgilari haqidagi mavzuni 1-sinf ona tili darsliklaridan boshlab berib borilishi maqsadga muvofiqdir.

XULOSA

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida yozma nutq madaniyatini shakllantirishda tinish belgilarini o'rgatish muhim o'rin tutadi. Tinish belgilarining mazmun va ohangni to'g'ri yetkazishda, fikrni aniq ifodalashda tutgan o'rni ularni o'zlashtirishni zarur qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, dars jarayonida mazmunli mashqlar, izchil yondashuv va o'quvchining individual xatolarini tahlil qilish orqali tinish belgilarini to'g'ri qo'llash ko'nikmasini rivojlantirish mumkin. O'qituvchining savodxonlik darslaridagi faol roli, an'anaviy va innovatsion metodlardan kompleks foydalanishi bu boradagi natijadorlikni ta'minlaydi. Demak, tinish belgilarini o'rgatish faqat grammatik ko'nikma emas, balki o'quvchining mustaqil fikrlash va muloqot madaniyatini rivojlantirish vositasidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. K. Qosimova Ona tili o'qitish metodikasi Toshkent - 2009
2. R. Safarova Ona tili o'qituvchilar uchun metodik qo'llanma "Sharq" nashriyoti matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati Toshkent – 2016
3. M.Umarova "Bayonlar to'plami" Toshkent – 1992
4. Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi. "Barkamol avlod" O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.: SHarq, 1997.
5. Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligining axborotnomasi", 7-maxsus son. T.: SHarq, 1999.
6. Boshlang'ich ta'lim bo'yicha yangi tahrirdagi davlat ta'lim standarti "Boshl. ta'l. jurnali". Toshkent, 2005. №5.
7. Boshlang'ich ta'lim bo'yicha yangi tahrirdagi o'quv dasturi "Boshl. ta'l. jurnali." Toshkent, 2005. №5.

Muallif haqida ma'lumotlar

Muxiddinova Yulduz Rustam qizi- Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti Ellikqala pedagogika fakulteti Boshlang'ich ta'li yo'nalishi 3-bosqich talabasi. ymuxiddinova12@gmail.com . Tel: +998 88 650 55 80

IMRAD (Анализ ошибок учащихся при написании высказываний и способы их устранения : introduction, materials and methods, results and

discussion, Conclusions, Bibliography)

IMRAD (Ways to analyze and eliminate readers 'mistakes in writing statements:

Введение, Материалы и методы, Результаты и

обсуждение, Выводы, Список литературы)

